

Üç Kolej - Tek Düzen

Three Colleges - One Order

Gülbadı Alan*

Uğur İnan**

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kayseri, Türkiye.
ORCID No: 0000-0001-9238-4942

** Dr. Yalova İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Şube Müdürü, Yalova, Türkiye.
ORCID No: 0000-0003-0513-3550

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Gülbadı Alan
Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü,
Kayseri, Türkiye.
E-posta/E-mail:
gulbadı.alan@gmail.com
ugurnan77@gmail.com

Başvuru/Submitted: 03.11.2022
Revizyon Talebi/Revision Requested:
29.03.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
05.04.2023
Kabul/Accepted: 07.04.2023
Yayınlanma/Publication: 19.04.2023

Atıf/Citation: Alan, Gülbadı, İnan, Uğur, "Üç Kolej - Tek Düzen", Tarih'in Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 29, (2023), (63-84).

ÖZ

Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerini 1820'de başlatan Amerikan Board örgütü, 1860'ta Anadolu'da yürütülen çalışmalara son şeklini vererek, üç misyon bölgesine ayırmış ve her bölgeyi merkezî bir okulun tesir sahası etrafında teşkilâtlandırmıştır. Batı Türkiye Misyonu - Anadolu Koleji, Doğu Türkiye Misyonu - Fırat Koleji ve Merkezî Türkiye Misyonu - Merkezi Türkiye Koleji. Amerikan Board örgütü faaliyetlerini, oluşturduğu misyon bölgeleri içinde yürütmüştür. Amerikan Board örgütü faaliyetlerini, oluşturduğu misyon bölgeleri içinde yürütmüştür. Bu araştırmada, Amerikan Board'ın eğitim alanında Osmanlı ülkesinde yürüttüğü çalışmaların daha iyi anlaşılabilmesi için bu üç Kolejin öğretim kadrosu, öğrenci profili, müfredat programları ve okulların yerleşkeleri hakkında, kaynaklar çerçevesinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Board, Anadolu Koleji, Fırat Koleji, Merkezi Türkiye Koleji, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

The American Board, founded in the Ottoman Empire in 1820, divided its studies carried out in Anatolia in 1860 into three mission and organized each region around the sphere of influence of a central school: Western Turkey Mission- Anatolia College, Eastern Turkey Mission-Euphrates College, Central Turkey Mission-Central Turkey College. This research analyzes the teaching staff, student profile, curriculum and campuses of these three Colleges of the American Board, which are seen as the central educational institutions of the three Missions in the light of the resources.

Keywords: American Board, Anatolia College, Euphrates College, Central Turkey College, Ottoman State

Giriş

Temelleri, 1800'lerin başlarında Dartmouth, Williams, Amherst vb. kolejlerde eğitim gören gençler tarafından atılan ve 1810'da kurulan Amerikan Board'ın Osmanlı ülkesindeki çalışmaları, Protestan Hıristiyan olmayanlar arasında misyonerlik faaliyetleri yürütmek amacıyla *Asya'daki ahlaki çöküntüyü* engellemek için Asya paganları ve Müslümanlar üzerine misyoner gönderme kararıyla başlamıştır.¹ Bu karar çerçevesinde, ilk yurtdışı deneyimini 1812'de Hindistan'a gönderdiği misyonerlerle başlatan örgüt, tamamı Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan Hıristiyan inancına göre kutsal sayılan topraklarda misyonerlik faaliyetlerini, 1819'da Malta'da açtığı ilk istasyonunu kurarak harekete geçirmiş, ancak siyasi zorluklardan dolayı ülkenin herhangi bir noktasında misyoner ikamet yeri kurması pek mümkün olmamıştır. Ülkeye ilk olarak 1820'de Levi Parsons ve Pliny Fisk gelmiş² ve ilk istasyon Beyrut'ta kurulmuştur.³ İlerleyen yıllarda Osmanlı Devleti'nde yürütülen çalışmaların merkezi, 1831'de kurulan istasyonla İstanbul olmuştur. Bu çalışmaların Anadolu ve Balkanlar'ın içlerine doğru yayılmaya başlamasıyla Osmanlı topraklarındaki misyon sayısı dört ile sabitlenmiştir: Merkezi İstanbul olan Batı Türkiye Misyonu, merkezi Harput olan Doğu Türkiye Misyonu, merkezi Antep ile Maraş olan Merkezi Türkiye Misyonu ve merkezi Samokov olan Avrupa Türkiyesi Misyonu.⁴

Coğrafik sınırları düzensiz olan *Batı Türkiye Misyonu*, Doğuda Karadeniz sahillerindeki Trabzon'dan Anadolu'nun merkezi Sivas ve Kayseri'ye Akdeniz'de Mersin'e, Ege'de İzmir'e kadar uzanan, 10.000.000 nüfusu barındıran sınırları kapsamıyla Osmanlı ülkesinde Amerikan Board'a ait en geniş misyon bölgesidir. Aynı zamanda merkezi İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başşehri ve bütün dünya Müslümanlarının dini merkezidir.

Kapsadığı alanlar ilk olarak George W. Dunmore⁵ ve Dr. Asahel Grant⁶ tarafından ziyaret edilen *Doğu Türkiye Misyonu*, ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin en erişilmez kısımlarını kapsamaktadır ve büyük bölümünde merkezi hükümetin tam denetiminden bahsetmek mümkün değildir. Misyon bölgesinin kapsadığı coğrafyanın rakımı da oldukça yüksektir. Mardin hariç, hemen hemen bütün istasyon merkezlerinin rakımı deniz seviyesinden 1213 metre yukarıdadır.

Merkezi Türkiye Misyonu, Mezopotamya olarak tanımlanan alan üzerine kurulmuştur. Bölge, Kuzey Suriye'ye girerek Mezopotamya'ya doğru uzanır, kuzey ve batıda *Doğu Türkiye* ve *Batı Türkiye Misyonu* sınırlarına dayanır. Toros Dağları'nın güneyinde iklim, Anadolu'nun diğer yerlerine göre daha ılıman ve bölge halkının refah düzeyi daha yüksektir. Misyon böl-

¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. William E. Strong, *The Story of The American Board (An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Missions)*, Boston, New York, Chicago: The Pilgrim Press, 1910; Frank Andrews Stone, *Academias For Anatolia*, University Press of America, New York 1984, s.3; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika (19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)*, Arba Yayınları, İstanbul 1989, s.40.

² *The Missionary Herald*, Vol.XVII, Boston (1821), s.1.

³ Beyrut merkezli Filistin bölgesindeki çalışmalar bu tarihten itibaren kesintisiz devam etmiş olmasına rağmen, 1870'te *The Board of Foreign Missions of the Presbyterian Churches*'e bölgenin devredilmesiyle birlikte bu misyon örgütünün çalışma alanından çıkmıştır. Devirden sonra burada yürütülen faaliyetlerin ayrıntısı için bkz. *Historical Sketch of the Missions in Syria-Under the Care of the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Churches*-, Philadelphia, Revised by William S. Nelson, 1909.

⁴ Osmanlı ülkesinde yürütülen misyonerlik çalışmalarının teşkilat yapısı için bkz. Rufus Anderson, *The History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the Oriental Churches*, Boston: 1872; Kocabaşoğlu, age.; Gülbadi Alan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, Ankara: TTK Yayınları, 2015.

⁵ 1851 Mart ayında çalışma bölgesi Antep'e gelmiş ve 1861'e kadar Amerikan Board adına Osmanlı Devleti'nde misyoner olarak görev yapmış, aynı yıl görevinden ayrılarak ülkesine dönmüş ve 3 Ağustos 1862'de katıldığı Amerikan iç savaşında hayatını kaybetmiştir. www.dlir.org (Erişim tarihi: 02.10.2022).

⁶ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gülbadi Alan ve Ayşegül Kuş, "Amerikan Board Misyoneri Asahel Grant'ın *Memoir of Asahel Grant* ve *The Nestorians or the Lost Tribes* Adlı Çalışmalarının Ortadoğu'yu Anlama Açısından Kurgusal ve İçerik Analizi", *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 61(2018), s.287-309.

gesinin kapsadığı alan, ülkede araştırma yapmak için gelen ve Kuzey Suriye’de bulunan Beyrut’tan Anadolu’nun batısında bulunan İzmir’e giden misyonerler tarafından çok erken dönemlerde ziyaret edilmiştir.

Avrupa Türkiyesi Misyonu, Avrupa kıtasının en ilginç kısmı olan güney doğu bölümünü kapsar. Sınırları doğuda Adriyatik Denizi’nden Karadeniz’e, kuzeyde Balkan Dağları’ndan Ege Denizi’ne kadar ulaşır. Diğer misyon bölgeleriyle kıyaslandığında Avrupa’daki konumu, erişim kolaylığı ve bölgede yaşayan nüfusun çoğunluğunun *vahşi* karakteri, karışık etnik yapıya sahip olması, nüfusunun aynı zamanda Batı’nın kiliselerine meydan okuyor olması ve komuta edilebilir olması gibi farklı özelliklere sahiptir. Bu bölge 1914’ten itibaren *Balkan Misyonu* olarak anılmaya başlamış, 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla beraber, yeni devletin sınırları dışında kalan misyon *Bulgar Misyonu* olarak isimlendirilmiştir.

Amerikan Board örgütünün Anadolu’da oluşturduğu *Batı, Doğu ve Merkezi Türkiye Misyonu* bölgelerinde yürüttüğü çalışmaları Birinci Dünya Savaşı’nın bütün zor şartlarına rağmen 1916 başlarına kadar devam etmiştir. Ancak bu tarihten itibaren devletin, savaşın ağır şartlarından dolayı almak zorunda kaldığı tedbirler neticesinde, örgütün ve denetimindeki kurumların faaliyetleri savaş sonuna kadar durdurulmuştur. Amerikan Board misyonerleri, bu üç bölge çerçevesinde Osmanlı topraklarında yürütülen çalışmaları, taşıdığı özelliklere göre dört dönem halinde değerlendirmektedir.⁷

1831-1846 arasını kapsayan, *hazırlık dönemi* olarak isimlendirilen yıllarda, Anadolu’da 1831’de İstanbul, 1833’te İzmir, 1834’te Bursa, 1835’te Trabzon ve 1839’da Erzurum olmak üzere birbirinin peşi sıra beş istasyon teşkil edilmiştir. Buralarda görevlendirilen misyonerler öncelikle ülkenin dillerini öğrenmek, halkla iletişime geçmek ve okul açmakla meşgul olmuşlardır. 1846-1866 arasındaki 20 yılı kapsayan ikinci dönem, *büyüme ve örgütlenme* dönemidir. 1846’da Antep, 1850’de Musul, 1853’te Arapkir, 1854’te Tokat ve Kayseri, 1855’te Maraş, Halep, Sivas ve Harput, 1856’da Urfa, İzmit ve Antakya, 1857’de Diyarbakır ve Merzifon, 1858’de Mardin, Bitlis ve Edirne, 1863’te Adana’nın katılmasıyla istasyon sayısı beşten yirmi dörde yükselmiştir. İstanbul’da bir istasyon teşkil edildikten hemen sonra burada din adamlığına hazırlanan gençlerin eğitimi için bir ruhban okulu kurulmuş, uzun süre Cyrus Hamlin’in idaresinde olan ruhban okulu, 1865’te Anadolu’da yer alan Merzifon’a taşınmış ve Batı Türkiye Misyonu’nun ruhban okulu olarak çalışmalarına devam etmiştir. 1859’da Harput’ta açılan başka bir ilahiyat okulunu Tokat, Mardin, Maraş ve Antep’te vaiz yetiştirmek için açılan okullar takip etmiştir. Bu dönem içerisinde 1833’te Malta’dan İzmir’e taşınan matbaa, 1853’te İstanbul’a nakledilmiştir.

1866-1896 arasını kapsayan *üçüncü dönem*, yerli evanjelik kiliselerle misyonerler arasındaki işbirliğinde kayda değer ilerlemeler ve eğitim çalışmalarında olumlu gelişmeler ile nitelendirilmektedir. Bütün bu çalışmaların başladığı yıllarda örgüt, *kurulmuş olan kiliselerin herhangi bir bölgede başlattığı evanjelik çalışmaların, mümkün olan en kısa sürede yerli Hıristiyanlara devredilmesi* ilkesinin harekete geçirilmesine çok önem vermiştir.⁸ Başından beri tüm istasyon ve dış-istasyonlarda okuma-yazma -özellikle İncil okuma- ve diğer temel bilgileri öğretmek için ilkokullar kurulmuştur. 30 yıllık sürede bu okullar sayıca çoğalmış, nitelik olarak geliştirilmiş ve kademeli okullar açılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede üç misyon bölgesinin hemen her önemli şehrinde erkek ve kız öğrenciler için seminerler ve liseler açılmıştır. Bazı erkek liselerinde, öğrencilere faydalı meslekler öğretmek, sanat alışkanlıkları kazandırmak ve maddi olarak kendi kendilerini desteklemek için sanat bölümleri eklenmiştir. İlk olarak 1872’de İstanbul’da

⁷ *Asiatic Turkey – A Sketch of the Mission fo the American Board*, Printed for the American Board, Boston 1908, s.16-27.

⁸ *Age*, s.25-26.

çeşitli milletlerden öğrencilerin yüksek öğrenimi için *The Woman's Board of Missions* himayesinde, günümüzde *Amerikan Kız Koleji* olarak isimlendirilen yatılı kız okulu açılmış ve ilk mezunlarını 1875'te vermiştir. Bu dönemde tıp alanında yürütülen çalışmalar, verilen hizmetlerin önemli bir kolu haline gelmiştir. Merzifon, Kayseri, Sivas, Harput, Van, Mardin, Erzurum ve Diyarbakır'da hastaneler açılmıştır. Bu dönem içinde -aslında başından beri- üç misyon bölgesinde yürütülen çalışmalar büyük ölçüde Ermeniler arasında olmuş, ancak aynı zamanda diğer milletlere -özellikle Rumlara, doğu kısmında Kürtçe konuşanlara, Suriyeli Hıristiyanlara kadar uzanmıştır.

Amerikan Board misyonerleri, 1896-1907 arasını kapsayan dördüncü dönemi, *binlerce can ve mal kaybının yaşandığı ani ve şiddetli bir zulüm dönemi* olarak nitelendirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin, kendisine karşı bağımsız devletlerini kurmaya çalışan azınlıklara karşı verdiği mücadele, batılı ülkeler -ve tabii ki Amerikan Board misyonerleri- tarafından azınlıklar adına desteklenmiş, devlet tarafından yapılan büyük bir *zulüm* olarak değerlendirilmiştir.⁹

Netice itibarıyla zikredilen dört dönemde Amerikan Board'ın, bu araştırmanın konusunun merkezini teşkil eden Anadolu'da oluşturduğu üç misyon bölgesinde yürüttüğü genel ve eğitim çalışmalarının istatistikî verileri Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başında aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:¹⁰

Amerikan Board'ın 1914 Yılı Genel Çalışma Verileri								
Misyon Bölgeleri	İstasyon Sayısı	Dış-istasyon Sayısı	Amerikalı Misyoner Sayısı	Yerli Çalışan Sayısı	Kilise Sayısı	Üye Sayısı		
Batı Türkiye	6	100	86	451	49	4.147		
Doğu Türkiye	5	95	52	350	51	3.080		
Merkezi Türkiye	6	61	36	403	37	6.664		
Amerikan Board'ın 1914 Yılı Eğitim Çalışmaları Verileri								
Misyon Bölgeleri	Ruhban Okulu	Öğrenci Sayısı	Kolej	Öğrenci Sayısı	Yatılı ve Yüksek Okul	Öğrenci Sayısı	Diğer Okullar	Öğrenci Sayısı
Batı Türkiye	1	5	3	827	12	2106	129	6.273
Doğu Türkiye	1	10	2	435	16	550	112	6.744
Merkezi Türkiye	1	9	3	486	18	1434	128	6.344

Amerikan Board tarihinin yukarıda çizilen ana hatlarına bağlı olarak araştırmanın konusu, örgütün çalışmalarının 1866-1896 arasını kapsayan ve eğitim çalışmalarının ön plana çıkarıldığı üçüncü dönemde faaliyete geçirilen, Anadolu'da oluşturulan üç misyon bölgesinin merkezi sayılabilecek şehirlerde faaliyet yürüten ve etkisini, öğrencilerinin okullarda oluşturdukları kulüpler vasıtasıyla daha yaygın hale getiren¹¹ merkezî eğitim kurumları olarak görülen Merkezi Türkiye Koleji, Fırat Koleji ve Anadolu Koleji'dir. Bu çerçevede araştırmanın

⁹ Age, s.16-26.

¹⁰ *The Annual Report - American Board of Commissioners for Foreign Missions - (The One Hundred and Fourth Annual Report)*, Published by the Board Congregational House, Boston 1914, s.224.

¹¹ Kulüplerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest M. Hedden, *Tali ve Ali Mekteplerde Kulüp Teşkilatı*, Selamet Matbaası, İstanbul 1929.

amacı; bu üç kolejin öğretim kadrosu, öğrenci durumu, müfredat programları, okulların yerleşkeleri ile binalarının tesisi üzerinde gerçekleştirilen incelemelerle yapılan tespitlerin ortak ve farklı yönlerinin ortaya konmasıyla, Amerikan Board'ın Anadolu'da yürüttüğü yüksek eğitim çalışmalarında belirlediği politikaların esaslarının neler olduğu ve bu politikaların üç kolej üzerindeki uygulamalarının nasıl bir sonuç verdiği konularında örgütün kendi belgeleri ve konuyla ilgili kaynaklar ışığında bir değerlendirme yapmaktır.

I. Okulların Açılması ve Yönetimi

Amerikan Board örgütünün Anadolu'da teşkil ettiği üç misyon bölgesinin önemli merkezlerinde konuşlanmış çalışmaya konu olan eğitim kurumlarının hepsinin de faaliyete geçirilmesi, misyon çalışmalarının üçüncü dönemi içinde gerçekleşmiştir. Daha önceki dönemlerde, özellikle Rufus Anderson'un genel sekreterliği sırasında, eğitim kurumlarının ve kolejlerin açılmasını, misyonerlerin meşru görevleri arasına dahil etmenin uygun olup olmadığı ciddi olarak sorgulanmış, bu sürecin ardından alınan kararlar neticesinde ilkokuldan kolej seviyesine kadar okulların açılmasına hız verilmiştir. Bu noktada misyonerleri güdüleyici en önemli etken, bir ülkede yürütülen misyonerlik faaliyetleri neticesinde oluşturulan evanjelik toplulukların çocuklarının eğitimsiz bırakılması, yetersiz öğretmenlerin eline teslim edilmesi veya anne-babaların çocuklarını Cizvit okullarına göndermenin cazibesine maruz bırakılmasının doğru bulunmaması olmuştur. Ayrıca örgüt idarecileri, misyonerlik adına başlattıkları çalışmaların kalıcı olabilmesinin ancak yeni neslin kolejler (erkek ve kız) açılarak eğitilmesiyle mümkün olduğunun, bu neslin karakterini şekillendirmede ve etkisini kalıcı kılmada okullarda verilen eğitimden daha etkili bir yol olmadığının farkına varmıştır.¹²

Özellikle yüksekokullarda eğitimlerine devam etmek isteyen gençlerin, bu ihtiyaçlarının kendi ülkelerinde giderilmesine de çok önem verilmiştir. Bunun temel sebebi, bir gencin ülkesinden Amerika'ya götürülerek dini eğitim veya yüksek eğitim almasını sağlamanın, kendi ülkesinde aynı eğitimi almasına kıyasla dokuz kat maliyetli olmasının, ayrıca kendi ülkesinde eğitilmiş bir gencin, Amerika'da eğitilmiş bir öğrenciye kıyasla Hıristiyanlık adına halkına yapacağı hizmetin dokuz katından daha fazla olacağına düşünülmesidir.¹³ Neticede yerli Hıristiyan liderlerin kendi ülkelerinde eğitilmesi daha verimli ve ekonomik görülmüş ve Osmanlı topraklarında yürütülen eğitim çalışmalarında üçüncü dönemde ilk, orta ve lise öğrenimini tamamlayan öğrencilerin eğitimlerine daha üst seviyede devam edebilmeleri için yüksekokullar açılmıştır. Çalışmaya konu ve her biri açıldığı misyon bölgesinin merkezî eğitim kurumları konumunda olan Merkezî Türkiye Koleji, Fırat Koleji ve Anadolu Koleji bunlar içinde en dikkat çekici olanlardır.

Bu kurumlardan ilki Anadolu'nun güneyinde faaliyete geçirilen, Robert Kolej ve Suriye Protestan Koleji'nden sonra Osmanlı Devleti içinde açılan üçüncü kurum olan Merkezî Türkiye Koleji'dir. Merkezî Türkiye Misyonu'nun merkez okulu konumundaki bu kurumun açılma kararı, 27 Mart 1874'te ABD'nin Massachusetts eyaleti yasalarına göre kabul edilmiş ve 15 Ocak 1878 tarihli fermanla Osmanlı Devleti tarafından onaylanmıştır.¹⁴ Ancak kuruluş aşamasında Antep, Besni ve Maraş'ın gayrimüslim halkı arasında kolejin kendi memleketlerinde açılması yönünde büyük bir çekişme yaşanmış, Maraş ve Besnililerin kolejin kendi şehirlerinde açılması için Amerikan Board misyonerlerine 1600 altın lira vermeyi teklif etmesine kar-

¹² *Mission of the ABCFM in Turkey*, Printed by H. Matteosian, İstanbul 1904, s.5-6.

¹³ *The Higher Educational Work of the American Board – A Statement of Its Basis, Scope, Opportunity, and Need*, Published by the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston s.6.

¹⁴ *General Catalogue of Central Turkey College*, American Press, Beirut 1906, s.6

şılık, Antep'li okulun arsasını, kerestesini ve inşaatta çalıştırılacak işçilerin ücretini karşılamayı vaat etmişlerdir. Örgüt tercihini, açılması düşünülen kolejin erkek bölümü için coğrafi konumundan dolayı Antep'ten yana, halkının aşırı isteğinden dolayı kız bölümü için Maraş lehine kullanmıştır.¹⁵

Her iki okulun açılmasında ruhban okulu çalışmalarının büyük etkisi olmuştur. Antep'te görev yapan Benjamin Schneider,¹⁶ eğitimdeki çalışmalara verdiği destek neticesinde şehirde bir ruhban ve bir kız okulu açılması için büyük çaba harcamıştır. Bu çabanın neticesinde açılan ruhban okulu, 1853'ten sonra ortaokul seviyesine yükseltilmiş ve 1866'da Ermeniler için daha merkezî bir yer olmasından dolayı Maraş'a taşınmış, ancak tekrar faaliyetlerine başlaması, bazı misyonerlerin bölgede etkili olan veba salgınından etkilenmesi neticesinde 1867'de mümkün olabilmiştir.¹⁷

Kurumun genel yönetimi ve yurt dışından sağlanan fonlarının idaresi, okulun tüzüğünde açıklandığı gibi ilk aşamada ABCFM tarafından atanan bir Mütevelli Heyeti'nin denetimine verilmiştir. Yerel yönetimi ve ülke içinden sağlanan fonlarının idaresi ise Kilikya Evanjelic Birliği tarafından seçilen ve her biri dört yıl süreyle atanan sekiz üyeden oluşan Yönetim Kurulu'na verilmiştir/emanet edilmiştir. Ayrıca 1 Ocak 1875'ten itibaren kurumun 25 yılını tamamlamasının ardından Amerikan Board'ın kararıyla Mütevelli Heyeti'nin etkisi azaltılırken Yönetim Kurulu'nunkinin artırılması, 50 yılın sonunda uygun görülmesi durumunda, kurumun görev ve sorumluluklarının, 16 üyeden oluşacak Yönetim Kurulu'na devredilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸

Bu okulun tamamlayıcı bir parçası olarak tanımlayabileceğimiz Merkezi Türkiye Kız Koleji ise Merkezî Türkiye Koleji'ne Antep'in mekân olarak seçilmesinden sonra, Maraş halkının şehirlerindeki Ruhban Okulu'nu tamamlayacak bir unsur olarak memleketlerinde bir Kız Koleji açılması talebinde bulunmaları ve okulun açılması için gerekli malî desteğin yapılması konusunda gösterdikleri gayretin bir sonucu olarak 1882'de açılmıştır.¹⁹ Okulun kuruluşu sırasında The Women's Board of Missions'dan ve yörede yaşayan yerli Protestanlardan büyük malî yardım görmüştür. Antep'te kurulan Merkezî Türkiye Koleji'nde olduğu gibi, okul misyonerlerin egemenliğinde olan bir Mütevelli Heyeti ve yöredeki misyonerlerle yerli halkın eşit oranda bulunduğu, aralarında kadınlarında yer aldığı, bir Yönetim Kurulu tarafından idare edilmesi karara bağlanmıştır.²⁰

Doğu Türkiye Misyonu'nun merkez okulu konumundaki Fırat Koleji'nin de kuruluş sürecinde 1852'de Harput'ta açılan Ruhban Okulu etkili rol oynamıştır. Artan talebi karşılamak için bu okul önce Harput Misyoner Koleji, ardından da 1878'de Fırat Koleji olarak genişletilmiştir. Kolej, Anadolu'nun İran sınırı ve Rusya'nın güney doğu kısmına kadar uzanan bütün kuzey doğu bölümünü kapsayan yaklaşık 518.000 kilometre karelik yüz ölçüme ve ortalama 5.000.000 nüfusa sahip alan içinde tek yüksekokul konumundadır. Alan içindeki bu nüfusun yaklaşık dörtte biri Ermeni'dir ve onların dini başkenti olarak görülen Eçmiyazin ise bu alanın yukarı bölümündedir. Aslında bir kolej veya kelimenin bilinen anlamıyla bir eğitim kurumu olmaktan ziyade, altı bölümden oluşan, her iki cinsiyet için amacı tüzüğünde tanımlandığı

¹⁵ Uğuroğlu Barlas, *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları*, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Özer Matbaası, Karabük 1971, s.21; Gülbadi Alan, "Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of Social Sciences)*, 10 (2001), 153-182.

¹⁶ 15 Temmuz 1834'te Bursa'da Amerikan Board adına misyoner olarak görev yapmaya başlamıştır. Sırasıyla Antep, İstanbul ve Merzifon'daki görevlerinin ardından 1875'te İsviçre'ye ardından Amerika'ya dönmüş ve 1877'de Boston'da hayatını kaybetmiştir. www.dlir.org (Erişim tarihi: 02.10.2022).

¹⁷ Stone, *age.*, s.101-102, 106-107; Gülbadi Alan, "Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820-1914)", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997, s.94.

¹⁸ *General Catalogue of Central Turkey College*, s.6.

¹⁹ Kocabaşoğlu, *age.*, s.199. Stone okulun 1880'de hizmete girdiğini belirtmektedir. Stone, *age.*, s.144.

²⁰ Kocabaşoğlu, *age.*, s.199; Stone, *age.*, s.144.

üzere yerli kiliselerin tüm bölümlerde Hıristiyan liderler yetiştirmesini ve diğer bölgelere yerli çalışanlar göndermesini sağlamak olan bir misyoner eğitim kurumudur. Amerika'da Massachusetts yasalarına göre kurulmuş olan ve kendine ait bir tüzüğü bulunan Fırat Koleji Mütevelli Heyeti tarafından kurulmuş olan okulda eğitim gören öğrenciler bu amaç çerçevesinde faaliyet yürüttükleri alanlarda misyonerlerin yapabileceğinden daha verimli ve daha az masraflı bir Hıristiyan medeniyeti yerleştirme işini gerçekleştirmişlerdir.²¹

Fırat Koleji Mütevelli Heyeti üyeleri Amerikan Board İhtiyat Komitesi ve Kadın Misyonlar Kurulu tarafından ömür boyu kaydıyla seçilmektedir. Bu kurul Kolejin çalışmaları, planları ve fonlarının denetlenmesi ve gözetiminden sorumludur. Aynı zamanda Amerikan Board misyonerleri arasından bir kişiyi okul müdürü/başkanı seçme yetkisine sahiptir. Bunun yanında okul idaresinden Harput istasyonunda görevli misyonerler tarafından seçilen bir Yerel Yönetim Kurulu'nun da bir payı vardır. Bu kurul, Mütevelli Heyeti'nin onayını almak şartıyla kolejin uluslararası işlerinden sorumludur. İlave olarak eğitimin seyrini belirlemek, yerli öğretmen ve profesörleri seçmek, maaşlarını belirlemek ve okulun yerel mali işlerini denetlemek de görevleri arasındadır.²²

Bu kurumlardan Anadolu'da faaliyete geçirilen ve Batı Türkiye Misyonu içinde önemli olan ilk kurum Merzifon Anadolu Koleji'dir. Protestan cemaatin erkek çocuklarına yüksek eğitim verme isteği sonucu 1864'te Merzifon'da açılmasına karar verilen Ruhban Okulu'nun²³ bilimsel bölümünün ayrılmasıyla önce Harbinger Yüksek Okulu, 8 Eylül 1886'da da *Anadolu Koleji* adıyla²⁴ eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Çalışmalarına 1921'e kadar devam eden okul, aynı isimle 1923'ün son günlerinde Selanik'te kapılarını yeniden açmıştır. Amerikan Board misyonerleri ve yerli Protestanlar arasında yapılan bir anlaşma sonucunda kurulan okul bünyesinde, anlaşma çerçevesinde iki tarafın arasındaki işbirliği, okulun idaresinde de kendini göstermiştir. Kolej idarecileri, kurumu birinci sınıf bir eğitim kurumu haline getirmek için her milletten öğrenciye kapılarını açmış ve Board Yüksek Komitesi ve bölgenin Pontus Protestan Birliği'nin ortaklığıyla idare edilmesine karar vermiştir.²⁵

Anadolu Koleji tüzüğünde, Kolejin idaresinin Mütevelli Heyeti, Yönetim Kurulu ve Fakülte'den oluşan üç ayrı birim tarafından sağlanması, bunlardan Fakülte'nin Yönetim Kurulu'na karşı sorumlu olması ve Mütevelli Heyeti ile Yönetim Kurulu'nun birbirleriyle müzakere içinde çalışması kararlaştırılmıştır. Amerikan Board Yüksek Komitesi, aynı zamanda Kolejin Mütevelli Heyeti olarak da kabul edilmiş ve görevi kurum adına Amerika'da fonlar toplamak, bunların güvenliğini sağlayarak Amerika'da okul adına yatırım yapmak, her yıl düzenli bir şekilde Yönetim Kurulu'na bu fonlar hakkında bilgi vermek, Yönetim Kurulu'nun hazırlamış olduğu harcama bütçesine göre Kolejin hâlihazırdaki gerekli harcamalarının toplamı kadar fonların gelirinden Koleje ödeme yapmak şeklinde belirlenmiştir.²⁶

Yönetim Kurulu, kolejde görev yapacak profesörleri atama ve ücretlerini tayin etme; ders verecek diğer eğitimcileri seçme; okul müdürünü belirleme yetkisine sahiptir. Bölüm başkanları ve deneyimli öğretmenlerden oluşan, bir nevi senato özelliği taşıyan, kolej yönetiminin üçüncü kurumu Fakülte, öğrencilerin kabulü, okuldan atılması, idareleri ve ders programlarının hazırlanmasıyla ilgili işlerinin düzenlenmesinden sorumlu tutulmuştur. Ayrıca Yönetim Kurulu'yla eğitim programı, eğitim konularının tespiti, geçici ders verecek öğretmenlerin

²¹ Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM), Reel 504, No:199.

²² *Catalogue of Euphrates College 1911-1912*, Published by the Trustees, Boston, s.8.

²³ PABCFM, Reel 582, No:92, 148-149, 152-153, 165.

²⁴ PABCFM, Reel 597, No:200; Reel 629, No:599.

²⁵ Gülbadi Alan, *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri*, TTK Yayınları, Ankara 2008, s.229.

²⁶ Alan, *age.*, s.229-230.

atanması konularında istişare etmekle yükümlü olmuştur.²⁷

II. Kolejlerin Öğretim Kadrosu

Amerikan Board örgütü, bütün çalışmalarında ehliyetli/liyakatli elemanlar kullanmaya çok önem vermiştir. Eğitim çalışmalarında da bu politika geçerli olmuş ve üç misyon bölgesinin merkezi olarak görülen bu okullarda yeterli ve ehliyetli bir kadro görevlendirmek temel prensip haline getirilmiştir. Okulların eğitim çalışmalarına başladıkları ilk yıllarda, Amerikan Board görevlendirdiği misyonerlere öncelik vermiştir. Bunun mümkün olmadığı zamanlarda yerli Hıristiyanlar arasından liyakatli kişilerle bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Yeterli, vasıflı eleman görevlendirme politikası çerçevesinde Türkçe derslerini vermek için Türk öğretmenler görevlendirmekten bile kaçınılmamıştır. Hatta okullarda ders veren öğretmenlerin herhangi bir gerekçeyle hizmetlerine ara vermelerinden dolayı derslere girecek öğretmen güclüğü çekildiği dönemlerde, başka istasyonlardan ve örgütün merkezinden gönderilen misyonerlerle eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.²⁸

Yetenekli ve liyakatli eleman görevlendirme politikası temelinde bu okullar mezun vermeye başladıktan sonra öğretim kadrolarının neredeyse tamamı, buralardan mezun olanlardan teşkil edilmeye başlanmıştır. Böylece bu okulların mezun vermeye başlaması, bir yandan örgütün hizmetlerine süreklilik kazandırmış, bir yandan da okulların öğretim kadrosu açısından kendi kendilerine yeter hale gelmelerine imkân vermiştir.²⁹

Okulların her birinde eğitimin istenilen seviyede yürütülebilmesi için iyi eğitim almış elemanların okulların öğretmen kadrosuna katılmasına çok önem veren misyonerler, kendileriyle iletişim halinde olan yerli Hıristiyan gençlerden bazılarını, ihtiyaç duyulan alanlarda ileri seviyede öğrenim görmek ve çalışmalar yapmak için yurt dışına göndermekten çekinmemişlerdir. Mesela Anadolu Koleji adına Manisacıyan adlı Ermeni asıllı biri Fen Bilimleri bölümündeki öğretim elemanı eksikliğini gidermek için Kolej bütçesinden yardım görerek, Berlin Üniversitesi'nde eğitimine devam etmek amacıyla gönderilmiştir. Gelecek vaat eden bir başka genç de, Williams Koleji'ne -Anadolu Koleji'nin İngilizce bölümünde istihdam edilmek üzere ileri seviyede eğitim çalışmalarına devam etmesi için gönderilmiştir.

Üç kolejde ders verecek kabiliyetli ve iyi yetişmiş öğretmenlerin temin edilmesi amacıyla takip edilen bu yol, okullardan mezun olan bazı yerli Hıristiyan öğrencilerin Avrupa ve Amerika'daki okullarda ileri seviyede eğitimlerini tamamlayarak okulların öğretmen kadrosuna katılması için her dönem kullanılmıştır.³⁰ 1890'da Arakel G. Sivaslıyan'ın, Merzifon Anadolu Koleji'nden, Charleton Koleji'ne bağlı Goodsell Rasathanesi'ne Astronomi ve Matematik alanlarında doktora seviyesinde öğrenim görmek için gitmesi ve dört yıl sonra Felsefe Doktoru unvanını alarak 1895'te Kolejde çalışmalara tekrar katılmasıyla birlikte Mütevelli Heyeti'nin, Dr. Sivaslıyan'a Profesörlük unvanı vermesi³¹ buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Amerikan Board, açtığı okullarda görevlendirdiği öğretim kadrosunda, tıpkı öğrencilerinde olduğu gibi, çok ulusluluk daima hakim olmuştur. Americus Fuller'in okula başkanlık yaptığı 1906 yılı itibariyle Merkezi Türkiye Koleji'nin öğretmenlerinin misyonerler haricinde

²⁷ Kolejin tüzüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: PABCFM, Reel 597, No:200-203; Reel 628, No:343; Reel 629, No:599-602.

²⁸ Bu uygulama her üç kolejin yeterli derecede öğretmen bulma sıkıntısı yaşadığı dönemlerde her daim uygulanmıştır. Mesela Anadolu Koleji, beş Amerikalı misyonerin görev yaptığı 1890'da, Kayseri'den Mr. Farnsworth, Kolej derslerine katkıda bulunması için davet edilmiştir. 19 Eylül tarihinden itibaren de Sivaslıyan'ın yerini doldurmak için sosyal alandaki çalışmalara ve Kolej faaliyetlerine Mr. Henry K. Wingate (Minneapolis'ten) katılmıştır. Matematik öğretmeni olarak iki yıllığına gelmiş ve Kolejde göreve başlamıştır. Mr. Henry K. Wingate, Kolejdeki iki yıl hizmeti boyunca, tam bir misyoner olarak çalışmak amacıyla Ruhban Okulu'ndaki eğitimini de tamamlamıştır. PABCFM, Reel 606, No:154-155, 241-242; Reel 607, No:658.

²⁹ *The Higher Educational Work of the American Board – A Statement of Its Basis, Scope, Opportunity, and Need*, Published by the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston, s.7.

³⁰ PABCFM, Reel 597, No:110, 124.

³¹ PABCFM, Reel 606, No:567.

tamamı Ermenilerden teşkil edilmiştir.³² 1908’de 25 erkek ve 21 kadın öğretmenin görev yaptığı Fırat Koleji’nde, bunların sekizi Amerikan, ikisi İsviçreli, geri kalanları Ermenilerden oluşturulmuştur.³³ Söz konusu kolej için bu manzara 1910 itibarıyla değişmemiş ve Fırat Koleji’nde görev yapan 46 öğretmenin 36’sı yerli halktan, diğerleri yabancı uyruklu öğretmenlerden teşkil edilmiştir.³⁴ 1913’te Anadolu Koleji öğretim elemanlarının on biri Ermeni, onu Amerikalı, dokuzu Rum, biri Rus ve biri İsviçreli öğretmenlerden oluşmuştur.³⁵ Bu çeşitliliğe rağmen öğretmen kadrosunda bu üç okulda yerli Hıristiyan öğretmenler çoğunluğu oluşturmuştur.³⁶

III.Kolejlerin Öğrenci Profili

Amerikan Board örgütünün Osmanlı Devleti’nde açtığı yüksek dereceli okullar, ülkenin azınlıklarının kız-erkek gençlerinin hayata hazırlanmasını amaçlamıştır. Anadolu’nun farklı bölgelerinde açılan çalışma konusunu oluşturan üç kolejin de amacı aynı doğrultudadır. Ancak üç okulu diğerlerine göre farklı kılan, üçünün de Osmanlı azınlıklarının orta sınıfından öğrencilere hizmet veren okullar olmasıdır. Bu durum, Robert Kolej’de 1905’te düzenlenen bir toplantıda Anadolu Koleji ve Robert Kolej’in mukayesesinde dile getirilmiştir. Robert Kolej üst tabakadan kibar insanların oğullarını hayata hazırlayan bir okul olarak değerlendirilirken, Anadolu Koleji Anadolu’nun Hıristiyan azınlıklarının orta sınıfından öğrencilere hizmet veren özel bir okul olarak tanımlanmıştır.³⁷ Yani Anadolu Koleji, Hıristiyan halkın okulu olma kimliğini daha çok temsil eden bir kurum olarak görülmüştür. Bu durum Anadolu’daki diğer kolejler içinde söylenebilecek bir gerçektir ve 1912-1913 eğitim-öğretim döneminde üç koleje devam eden öğrencilerin istatistiki bilgileri dikkate alındığında bunu açık bir şekilde görmek mümkündür:³⁸

Dini Grupları	Öğrenci Sayıları					
	Protestan	Gregoryen	Ortodoks	Müslüman	Musevi	Katolik
Anadolu Koleji	81	97	171	16	2	8
Fırat Koleji	223	298	5	2	---	4
Merkezi Türkiye Koleji	142	72	---	3	---	3
Merkezi Türkiye Kız Koleji	95	41	3	9	---	4

Hatta Anadolu’da açılan üç kolej hem Amerikan Board misyonerleri hem de Amerikan hükümet yetkilileri tarafından, hiçbir milliyetin kendi çıkarları için açılmış bir kuruluş olmayan, Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan bütün milliyetlere kapısı açık olan, kuralları ve idaresinin hiçbir öğrencinin kendi dinini yaşamasına engel olmadığı bir eğitim kurumu olarak

³² Hepsisi de Merkezi Türkiye Koleji mezunlarından olan Prof. H. Alexan Bezciyan, Prof. S. Levonyan, Prof. Zenope A. Bezciyan, Prof. N. S. Balyosyan, H. V. Muradyan, L. Levonyan, G. K. Dağlıyan, J. S. Matosyan, M. A. Bezciyan, M. G. Papazyan, H. Aşçıyan, Avedis H. Cebeciyan, D. İlvanyan. *General Catalogue of Central Turkey College*, American Press, Beirut 1906, s.4-5.

³³ Euphrates College and the New Era In the Ottoman Empire, s.2. www.dlir.com (Erişim tarihi: 02.10.2022).

³⁴ *Survey of the Work of the American Board in Turkey – Reprinted from the Orient of July 6, 1910*, Bible House, Printed by H. Matteosian, İstanbul 1910, s.13.

³⁵ Kocabasoglu, age., s.194. Merzifon Anadolu Koleji’nin eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü 1886-1921 yılları arasında görev yapan yerli ve yabancı tüm öğretmenlerinin, göreve atanış tarihi sırasına göre listesi için bkz. Alan, *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu’daki Etkileri*, TTK Yayınları, Ankara 2008, s.268-277; George Edward White, *Adventuring with Anatolia College*, Grinnell-Iowa: Herald Register Publishing Company, 1940, s.155-156.

³⁶ *The Higher Educational Work of the American Board – A Statement of Its Basis, Scope, Opportunity, and Need*, Published by the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston s.7-8.

³⁷ PABCFM, Reel 620, No:395.

³⁸ PABCFM, Reel 629, No:285.

tanıtılmıştır.³⁹ Ayrıca bu kolejlerin kuruluş sözleşmelerinde, *dini kanaatleri nedeniyle hiçbir öğrencinin okula kabul edilmesi engellenemez* şeklinde açık ifadeler yer almasına rağmen, yıllara göre öğrencilerin milliyetlere göre dağılımı incelendiğinde, buradaki eğitime daha çok Ermeni ve Rumların rağbet ettiği görülmektedir. Mesela Fırat Koleji'nin varlığının ilk 28 yılı boyunca, kolej olağanüstü bir büyüme göstermiş ve göz ardı edilemeyecek bir etki yaratmış,⁴⁰ okul öğrencileri farklı ırklardan oluşsa da ağırlıklı olarak Ermenilerden meydana gelmiştir.⁴¹ Ermeniler yoksulluklarına rağmen/ekonomik sıkıntılarına rağmen, çocuklarını koleje göndermekte ısrar etmişler ve okulu desteklemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Orta sınıf Hıristiyan halkın çocukları da kendilerine bu üç kolej vasıtasıyla sunulan imkânlardan yararlanmayı bilmiş, her geçen gün okullara olan ilgileri daha da artmış, neticede eğitime başladıkları andan itibaren öğrenci sayıları her geçen gün artan bu kurumlardan mezun olan öğrenciler, toplumda saygın konumlar kazanmışlardır.⁴²

Üç kolejin öğrenci profilinde bir başka önemli nokta, okulların sadece hizmet verdikleri illerin gençlerine hizmet vermekle kalmamaları, zaman içerisinde Osmanlı ülkesinin hemen her köşesinden gelen gençlere eğitim hizmeti vermeleridir. Hatta bazı dönemlerde bu kolejlerde Osmanlı Devleti vilayetlerinin en az yarısından gelen öğrenciler eğitim için toplanmıştır.⁴³ Mesela Merkezi Türkiye Koleji'nin 1906'da mezun ettiği 14 öğrencinin Antepli olan beşi haricinde diğerlerinin Kessab, Urfa, Haçin, Çepni, Hasanbeyli, Gürün ve Maraşlı oldukları tespit edilmiştir.⁴⁴ 1908 yılı itibarıyla Fırat Koleji'nde eğitim gören 151 erkek ve 93 kız öğrencinin çoğunun Harput vilayeti dahilinden olmasına rağmen, birçoğunun da Makedonya ve İran arasında yer alan bölgenin farklı şehir ve kasabalarından geldiği bilinmektedir.⁴⁵ Yine 1888'de Anadolu Koleji'nde eğitim gören 130 öğrencinin 36 değişik köy ve kasaba, sekiz ayrı vilayetten geldiği bilinmektedir.⁴⁶

Kolejlerin öğrencileri arasında yabancı uyruklu öğrenciler de yer almış, bazı dönemlerde Yunanistan, Arnavutluk, Mısır ve Rusya'dan gelen öğrenciler kolejlerin eğitim hizmetlerinden yararlanmışlardır.⁴⁷ Özellikle Rus öğrenciler bunlar içinde çoğunluğu teşkil etmişlerdir. Bunun en büyük sebebi, bazı Rus ailelerin, Anadolu'da akrabalarının bulunmasıdır.⁴⁸ Etnik durumları açısından 1912-1913 döneminde üç koleje devam eden öğrencilerin istatistikî bilgileri tablodaki gibi tespit edilmiştir:⁴⁹

	Etnik Durumları						
	Ermeni	Rum	Türk	Yahudi	Bulgar	Arnavut	Diğer
Anadolu Koleji	148	173	15	2	--	3	34
Fırat Koleji	525	---	2	--	--	--	5
Merkezi Türkiye Koleji	212	---	3	--	--	--	5
Merkezi Türkiye Kız Koleji	139	4	9	---	---	---	---

³⁹ Amerikan Arşivleri National Archives Microfilm Publications (NAMP), Mc T-681, Roll 1, No:20.

⁴⁰ 1907 yılı itibarıyla 125'i öğretmen, 27'si papaz ve vaiz, 13'ü doktor ve diğerleri önemli mevkilerde bulunan yaklaşık 150 genç kolej bölümünden mezun olmuştur. PABCFM, Reel 505, No:245.

⁴¹ Euphrates College and the New Era In the Ottoman Empire, s.2. www.dlir.com (Erişim tarihi: 02.10.2022).

⁴² PABCFM, Reel 505, No:245.

⁴³ William Eleroy Curtis, *Around the Black Sea*, New York: Hodder and Stoughton, George H. Doran Company, 1911, s.22.

⁴⁴ *General Catalogue of Central Turkey College Aintab, Turkey-In-Asia*, American Press, Beirut 1906, s.64-65.

⁴⁵ Euphrates College and the New Era In the Ottoman Empire, s.2. www.dlir.com (Erişim tarihi: 02.10.2022)

⁴⁶ 53'ü Sivas, 43'ü Ankara, 1'i Konya, 6'sı Kastamonu, 23'ü Trabzon, 2'si Aydın, 1'i Diyarbakır, 1'i İstanbul'dandır. PABCFM, Reel 597, No:123.

⁴⁷ Curtis, *age.*, s.22.

⁴⁸ PABCFM, Reel 628, No:330; White, *age.*, s.71; Kocabasoglu, *age.*, s.194. Stone, *age.*, s.194.

⁴⁹ PABCFM, Reel 629, No:285.

Tablo incelendiğinde *Diğer* olarak tanımlanan öğrencilerin uyruklarının Anadolu Koleji'nde Rus, Fırat ve Merkezi Türkiye Kolejleri'nde ise Fars ve Suriyeli öğrencilerden oluştuğu bilinmektedir. Yine sayılar etnik olarak kıyaslandığında, kolejlere Türklerden fazla rağbet olmadığı anlaşılmaktadır. Dönem dönem okullara kaydını yaptıran Türk öğrenciler olmuşsa da, eğitimlerini tamamlamadan ayrılmışlardır.⁵⁰ Anadolu Koleji özelinde, okulun müdürlerinden George E. White, Türkler arasında Kolejin fazla rağbet görmemesini, Türklerin genel olarak kendilerini Hıristiyanlardan yani reayadan üstün görmeleri nedeniyle çocuklarını okuldan uzak tutmaları ve Osmanlı hükümet yetkililerinin Türk gençlerin Hıristiyan müesseselere devam etmelerini engellemeleri⁵¹ sebeplerine dayandırmıştır.

Ancak yine Anadolu Koleji müdürlerinden Charles C. Tracy, konuya farklı bir açıdan yaklaşmış ve 27 Mayıs 1892'de kaleme aldığı bir raporda, aynı yıl Anadolu Koleji'ne kaydını yaptıran üç Müslüman öğrencinin diğer öğrencilerle aynı eğitimi almak istemelerini belirtmelerine rağmen, okulun bazı Ermeni üyelerinin bu öğrencilerin okula gelmesinden memnun olmadıklarını ve onları casus olarak gördüklerini⁵² yazmıştır. Dolayısıyla bu ifadeler, hem Türk öğrencilerin Amerikan Board kolejlerine neden rağbet etmediklerine dair başka bir sebebi ortaya koyması, hem de White'ın kaydettiği gibi Osmanlı hükümetinin engellemelerinin tek ve en önemli sebep olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Amerikan Board, açtığı yüksekokullarda eğitim politikaları gereği, yatılı eğitime çok önem vermiş, bu çerçevede üç kolejde eğitim gören öğrencilerin çoğunluğu yatılı olarak eğitimlerine devam etmişlerdir. 1912-1913 döneminde üç koleje devam eden öğrencilerin istatistik bilgileri bunun açık bir göstergesidir:⁵³

Kolejler	Devam Eden Öğrenciler				Öğrenci Durumu	
	Kolej	Hazırlık	Diğer	Toplam	Yatılı	Gündüzlü
Anadolu Koleji	83	292	---	375	274	101
Fırat Koleji	154	166	212	532	188	344
Merkezi Türkiye Koleji	91	129	---	220	108	112
Merkezi Türkiye Kız Koleji	71	65	16	152	28	124

Amerikan Board, dış misyonlarında uyguladığı eğitim politikasında, yüksekokullarda verdiği eğitimin bedelinin belli bir bölümünü, eğitim verdiği öğrencilerden almayı temel politikası haline getirmiştir. Yani örgütün yüksekokul eğitimi ücretlidir. Merkezi Türkiye Koleji'nde 1906-1907 eğitim-öğretim yılında Kolej kısmına devam eden öğrenciden 3 lira, hazırlık bölümündeki öğrenciden 2 lira, yatılı öğrencilerden 8 lira alınması ve öğrenci yatılı değilse öğrenim ücretinin tamamının, yatılı ise yarısının yılbaşında kayıt esnasında diğer yarısının yarıyılın başında ödenmesi, ödemeleri gerektiği gibi yapmayan öğrencilerin okula alınmaması kararlaştırılmıştır. Burada dikkat çeken husus ise herhangi bir öğrencinin yılsonundan önce hastalık haricinde, başka bir nedenle okuldan ayrılması durumunda ödediği ücretlerin kendisine ödenmemesi, sadece yatılı bölümdeki masraflar için ödediği tutarın, eğitim yılının kalan kısmına orantılı olarak 1 Türk lirası eksiği ile iade edilmesidir.⁵⁴ Yine Anadolu Koleji'nin ilk eğitime başladığı yıllarda, yatılı öğrencilerden 5 lira yatılılık ücreti, 2 lira 70 kuruş eğitim ücreti alınması kararlaştırılmıştır. İlerleyen yıllarda bu ücretlerde bazı ufak değişiklikler yapılmışsa da, yaşanan gelişmeler genelde bu miktarlara yakın ücretleri ortaya çıkarmıştır.⁵⁵

⁵⁰ PABCFM, Reel 607, No:658.

⁵¹ PABCFM, Reel 618, No:216; White'in gösterdiği bu sebeplere rağmen, 1909'da Koleje kaydını yaptıran Nureddin Pehlivanzade, 1914'te eğitimini tamamlayarak mezun olmuştur. White, *age.*, s. 72-74.

⁵² PABCFM, Reel 607, No:647.

⁵³ PABCFM, Reel 629, No:285.

⁵⁴ *Catalogue of Euphrates College 1911-1912*, Published by the Trustees, Boston s.16.

⁵⁵ PABCFM, Reel 597, No:109, 208.

Amerikan Board örgütü, öğrencilerinin üzerine yüklediği bu mali yükümlülüğün rahat bir şekilde yerine getirilebilmesi için de çözümler üretmiştir. Bunlardan ilki ve en çok müra-caat edileni, öğrencilerin okullarda ya da istasyonlarda misyonerlerin ihtiyaç duyulan alan-larda görevlendirilmeleridir. Kolejlerin eğitim görülen mekânlarında, yatakhanelerinde ya da günlük yaşamların geçirildiği alanlarında temizlik birinci şart haline getirilmiştir.⁵⁶ Bu ihtiyacı karşılamak için misyonerler, bazı öğrencileri okulda odaların temizliği ve başka işleri yapmak için görevlendirmişler ve böylece öğrencilerin yaptıkları hizmet karşılığında aldıkları ücret-lerle kendi yatılılık ücretlerinin önemli bir kısmını karşılamalarına imkân tanınmıştır.

Öğrencilerin okul ücretlerini ödemeleri noktasında onlara kolaylık sağlamak amacıyla üretilen bir başka çözüm de kendine-yardım (endüstriyel/self-help) bölümleriyle uygulamaya konmuştur. Genç öğrencilerin öğrendikleri zanaatlar vasıtasıyla liberal bir eğitim almalarını sağlamak, kendine güvenini geliştirmek; aralarında emeğin mukaddesliği fikrini yerleştirmek, el becerilerini geliştirmek ve alet kullanım pratikliği kazandırmak, fizikî yönden vücutlarının aktif olmasını sağlamak, satışlar vasıtasıyla yapılan masrafları mümkün olduğu kadar karşı-lamaya çalışmak yönündeki beklentiler üzerine kurulan kendine-yardım bölümleri⁵⁷ her üç kolejde de ihtiyaçlarını gidermekte zorlanan öğrencilerin buralarda çalışarak eğitim ihtiyaçla-rını karşılayabilmelerine imkân tanınmıştır. Endüstrinin felç halinde olduğu ve kendi kendine yeterliliğin oldukça kısıtlı bulunduğu Osmanlı Devleti'nde böyle bir kuruluş orta sınıf halkın çocukları için büyük bir nimet olarak ortaya çıkmıştır. Oluşturulan bu bölümler aynı zamanda kolejlerdeki eğitime halkın talebinin artmasının da en büyük sebeplerinden biri olduğu için her dönem misyonerler tarafından ciddiyle desteklenmiştir.⁵⁸ Bu şekildeki yardımlar hari-cinde, Amerikan Board, yüksekokulların eğitime başladığı tarihten itibaren, herhangi bir ça-lışma yapmaksızın karşılıksız olarak öğrencilere yatak ya da eğitim ücreti konusunda doğru-dan bir yardımda bulunulmasına izin vermemiştir.⁵⁹

Anadolu Koleji müdürlerinden Charles C. Tracy, okulun amacını; *liberal eğitim ve kendine yardım fikri ile bütün insanları yüksek ahlâk ve entelektüel seviyeye yükseltmek*⁶⁰ olarak açıklamıştır. Bu amaç doğrultusunda kolejde kendine-yardım bölümü öğrenci yatakhanelerinin zemin ka-tında yapılan bir düzenlemeyle 1887'de çalışmaya başlamıştır.⁶¹ 1890'da alet ve makine olarak dikkate değer bir malzeme alımı yapılmıştır. Bu yöndeki en önemli gelişme, 1893-1894 dö-ne-minde *Skinner & CO., Erre, Pa. Manufacturers*'in bir cömertlik hediyesi olarak sekiz beygir gü-cünde buharlı bir makinenin buraya kazandırılmasıyla iki usta işçinin eşliğinde otuz ile kırk arasında değişen sayılarda öğrenciye çalışma imkânı sağlanması olmuştur. 1895'te Miss Carrie ve Miss Mary Wickes tarafından bağışlanan 6.000 \$ ile demirhane ve marangozhane genişleti-lerek *Wickes Endüstriyel Kendine-Yardım Bölümü* adı verilmiştir.⁶² Kolejin Kendine-Yardım Bö-lümü'ne daha sonraki yıllarda marangozhane, mücellithane, terzihane, değirmen, deneme çiftliği gibi ufak işletmeler ilâve edilmiş ve 1900'lerin henüz başında yetmişden fazla öğrenci-nin buralarda çalışmasına ve yardım almasına fırsat verilerek harcamalarının bazen 1/10'unu, bazen de 1/3'ü ya da yarısını karşılayacak hale gelmeleri sağlanmıştır.⁶³

1905'te Kendi Kendine Yardım Bölümü'ne kiremit yapımı atölyesi ve un değirmeni ilâve

⁵⁶ PABCFM, Reel 597, No:208.

⁵⁷ White, *age.*, s.20; Stone, *age.*, s.190.

⁵⁸ PABCFM, Reel 620, No:395.

⁵⁹ PABCFM, Reel 597, No:110.

⁶⁰ Stone, *age.*, s.189-190.

⁶¹ PABCFM, Reel 597, No:109; NAMP, Mc T-681, Roll 1, No:20.

⁶² PABCFM, Reel 606, No:163-164, 478-479, 566.

⁶³ PABCFM, Reel 606, No:902-903.

edilmiştir. Hatta 1908-1909 döneminde öğrenciler beton tuğla üretimi denemeleri başarılı sonuç vermiş ve yeni yapılan binalardan biri bu malzemeyle inşa edilmiştir. Bu malzemenin sarnıçlarda kullanılmak suretiyle, su toplanması da mükemmel sonuçlar vermeye başlamıştır. Aynı usulle, çatıların eskisine göre %30 daha hafif ve tamirinin eskisinden daha kolay olmasını sağlayan beton kiremitler üretilmeye başlanmıştır. Malzemenin kullanışlı olmasından dolayı Rusya-Novorisk'ten de büyük miktarlarda siparişler verilmiştir. Burada Anadolu için ilklerden biri olacak, on iki beygir gücünde petrole çalışan bir makineyle elektrikle aydınlanmak için bir düzenek kurulmuştur. Bütün bunlara ilave olarak bahçıvanlık, ipek böceği yetiştiriciliği gibi yeni çalışmalar da başlatılmıştır. Bunların neticesinde 1910'da bölgenin kendine özgü ürünleri olan Marseilles ipliklerinin imalâtı için makineler ısmarlanmıştır.⁶⁴

Benzer bir düşüncenin ürünü olarak Fırat Koleji'nde Mütevelli Heyeti'nin kararıyla öğrenciler için bir marangozhane açılmasına karar verilmiş ve bunun için Amerika'dan bazı alet ve makineler satın alınmış ve Anadolu Koleji'ndeki marangozhanede eğitim gören genç bir adam, burasının sorumluluğunu üstlenmek ve çocuklara öğretmek üzere görevlendirilmiştir. *Wheeler Salonu* olarak isimlendirilen toplantı salonunun altındaki oda bu iş için tahsis edilmiştir. Amerikan Board misyonerleri burasının faaliyete geçirilmesiyle birlikte Kolejin çok sayıda erkek öğrencisinin iş bulacağını ve üniversite masraflarını karşılayabileceklerini, aynı zamanda yetimhanedeki çocukların da üniversite öğrencileri ile birlikte burada meslek öğreneceklerini vurgulamıştır.

Harpüt'ta yürütülen çalışmalar çerçevesinde öğrencilere masraflarını karşılamak için çalışma alanları açmak aslında 1880'li yıllarda okul müdürü olan Crosby H. Wheeler⁶⁵ zamanında önemli bir sorun olarak görülmüştür.⁶⁶ Bu dönemde kendine yardım konularına daha bir hız verilmiş ve 1904'ün başında ciltçilik için de bir mekan açılmış ve kolej öğrencileri burada görevlendirilmiştir. Bu çalışmalara olan rağbetin oldukça fazla olmasından dolayı atölyenin kapasitesinden daha fazla iş gelmeye başlamıştır. Bu durumun altından kalkmak için atölyenin kapasitesini artırmak yerine başka çocukların da burada görevlendirilmesi çözüm olarak uygulamaya konmuştur.⁶⁷ Ciltçilik atölyesinde genelde günde bir veya iki saat olmak üzere 73 çocuk bir ile üç kuruş kazanabilecek ve bununla okul masraflarını karşılayabilecek duruma gelmişlerdir.⁶⁸ Hatta öğrencilerin kendi ihtiyaçlarını karşılaması için bir kısım öğrenci Fırat Koleji yerleşkesinin su kaynağını artırmak için batmakta olan bir kuyuyu açmakla görevlendirilmiş, bir kısmı yeni inşa edilen binalarda çalıştırılmış, birçoğu da arazi ve binaların bakımında istihdam edilmiştir.⁶⁹

1907 yılı itibariyle kolej bünyesinde öğrencileri istihdam etme adına marangozhane ve cilt atölyesinin yanı sıra teneke ve konserve atölyesi, çilingir, soba atölyesi de faaliyete geçirilmiştir. Kuruldukları andan itibaren bütün çalışmalarını kendi donanımlarını tamamlama ve şartlarının iyileştirmesine yoğunlaştırmışlardır. 1907 itibariyle donanımlarını tamamlamışlar ve çalışmalarını, para kazanmak için piyasaya mal sürme üzerine yoğunlaştırmışlardır.⁷⁰ Ayrıca bu okulların başka birimlerinde de öğrenciler görevlendirilerek mali yönden desteklenmeye çalışılmıştır. Mesela Fırat Koleji bünyesinde 29 Ağustos 1908'de ikinci defa faaliyete geçirilen

⁶⁴ PABCFM, Reel 618, No:301; Reel 620, No:396-397, 414; Reel 628, No:331; White, *age.*, s.75; Alan, *age.*, s.323.

⁶⁵ 5 Ocak 1857'de Boston'dan Amerikan Board adına Osmanlı ülkesinde misyoner olarak görev yapmak için ayrıldığı günden öldüğü 11 Ekim 1896'ya kadar Harput istasyonunda görev yapmıştır. www.dlir.com (Erişim tarihi: 02.10.2022).

⁶⁶ PABCFM, Reel 504, No:200.

⁶⁷ PABCFM, Reel 703, No:713.

⁶⁸ PABCFM, Reel 703, No:735.

⁶⁹ PABCFM, Reel 703, No:713.

⁷⁰ PABCFM, Reel 703, No:735.

okul matbaasındaki çalışmalar, daha önceden olduğu gibi bu sefer de neredeyse tamamen Kolejdeki öğrenciler tarafından yürütülmüştür.⁷¹

Osmanlı azınlıkları, bu okullardan aldıkları eğitimin bedelini ödemelerinin karşılığını mezuniyetlerinden sonra fazlasıyla alacaklardır. Üç kolejin her biri mezun ettiği öğrencilere, Osmanlı toplumunda oldukça iyi bir yaşam seviyesi kazandıracak birçok iş dalının kapısını açmış, yaşamın birçok imkânını sunmuştur. İlk mezunlarını 1879-1880 eğitim-öğretim döneminde veren Merkezi Türkiye Koleji'nin, 1905-1906 dönemine kadar tıp bölümüyle birlikte mezun ettiği öğrenci sayısı 284'tür. Bunlardan tespit edilebilenlerinin 44'ü din, 69'u tıp, 11'i eczacılık, 5'i dişçilik, 3'ü hukuk, 33'ü iş dünyası, 3'ü mühendis, 5'i lisansüstü eğitim, 15'i farklı mesleklerde çalışarak hayatlarını kazanmışlardır.⁷²

Aynı şekilde ilk mezunlarını 1880'de veren Fırat Koleji, 1903'e kadar 24 sınıfta toplam 148 mezun vermiştir. Bu mezunların 40'ı öğretmen, 27'si papaz, 13'ü doktor, 25'i iş dünyası, 4'ü çiftçi, 2'si bilirkişi/araştırmacı, 1'i avukat olarak iş hayatına başlamıştır. Kız bölümü ise ilk kız mezunlarını verdiği 1883'ten 1903'e kadar 21 sınıfta 93 öğrenci mezun etmiştir. Bunların 87'si öğretmen (22'si bir din adamı veya öğretmenin eşi konumundadır) olarak iş hayatına atılmıştır.⁷³ Benzer durum Anadolu Koleji içinde söylenebilir. 1910'a kadar bu okuldan mezun olan öğrencilerin 52'si öğretmenlik, 48'i tıp, 86'sı iş dünyasına girmişlerdir.⁷⁴

Öğrenciler, bu okullardan mezun olmanın kendilerine sağladıkları olumlu imkânları sadece günlük yaşantılarında değil, Amerikan Board tarafından açılmış diğer yüksekokullara girerken de kullanmışlardır. Mesela 1863'te Amerikan Protestan misyonerleri tarafından Beyrut'ta kurulan Suriye Protestan Koleji'ne bağlı olarak 1867'de eğitimine başlayan tıp ve eczacılık okuluna alınacak talebelere iyi derecede İngilizce bilmeleri ve tabii tutulacakları giriş sınavında başarılı olmaları şartları konmuştur. Ancak Osmanlı ülkesinde bulunan Amerikan Board'ın açmış olduğu kolejlerden mezun olan öğrencilere, buraya sınavsız olarak kabul edilme hakkı verilmiştir. Amerikan Board'ın Merzifon, Harput, Antep, İzmir, İstanbul ve Beyrut'ta açtıkları kolejlerden mezun olanlar da bu ayrıcalıktan yararlanma hakkına sahip olmuşlardır. Böylece Osmanlı ülkesinin dört bir köşesine yayılmış olan Amerikan kolejleri diğer eğitim kurumlarına göre daha cazip hale getirilmiştir.⁷⁵

IV.Kolejlerin Eğitimi ve Müfredat Programı

Amerikan Board örgütü, hizmet verdikleri ülkelerde yerli liderlerin kendi elleriyle yetiştirilmesini hedeflemiştir. Bu hedefe ulaşmak için yüksekokullar en önemli araçlar olarak görülmüştür. Üç kolej de bu hedefe hizmet eden kurumlardandır ve eğitimleriyle müfredat programları bu çerçevede şekillendirilmiştir. Çalışmaya konu üç kolejde öncelikle hazırlık eğitimin verilmesine önem verilmiştir.⁷⁶ Yüksekokulların hepsinde bulunan hazırlık bölümlerinin süresi, zamanın şartlarına ve ihtiyaca göre değişiklik gösterse de genelde iki yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca buralarda verilen dil eğitiminde ölü dillerden ziyade İngilizce, Ermenice, Türkçe, Rumca ve Fransızca gibi yaşayan dillere daha fazla önem verilirken,⁷⁷ aynı zamanda din dersleri, Fizik, Matematik, Tarih, Retorik, Müzik, Jimnastik gibi alanlarda da dersler devam etmiştir.⁷⁸

⁷¹ PABCFM, Reel 505, No:249.

⁷² *General Catalogue of Central Turkey College*, Beyrut 1906, s.67.

⁷³ *Mission of the ABCFM in Turkey*, Printed by H. Matteosian, İstanbul 1904, s.6.

⁷⁴ Curtis, age., s.22.

⁷⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, TTK Yayınları, Ankara 1999, s.31; Alan, age., s.278.

⁷⁶ *The Higher Educational Work of the American Board – A Statement of Its Basis, Scope, Opportunity, and Need*, s.7.

⁷⁷ PABCFM, Reel 618, No:216; Bulletin of Central Turkey College at Aintab, August 1910, s.33; Curtis, age., s.22.

⁷⁸ Bulletin of Central Turkey College at Aintab, August 1910, s.33.

Hazırlıktan sonra devam eden eğitimde, bazı farklılıklar ortaya çıksa da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki genel kolej sistemleri ve programlarıyla uyumlu bir çalışma yürütülmeye özen göstermiştir. Yine de yabancı bir kurumun müfredat programını taklit etmekten ziyade ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik içerikler oluşturulmaya dikkat edilmiştir.⁷⁹ Bu çerçevede dersler Bilimsel Bölüm, Dil Bilimleri Bölümü, Tıp Bölümü gibi alanlara ayrılarak verilmiştir. Zamanla verilen eğitimin, halkın takdirini kazanmasından sonra zengin ve tüccar aileler de çocuklarını düşünmeden buralara göndermeye başlayınca, öğrenci velileri buralarda bir ticaret bölümünün açılmasını istemişler ve okullarda birer ticaret bölümü oluşturulmuş, aynı zamanda bu alanla ilgili yeni dersler okulların müfredat programına ilave edilmiştir.⁸⁰

Her üç kolejnin de müfredat programında yer alan derslerin incelenmesi sonucunda sınıflara göre aşağıdaki derslerin verildiği tespit edilmiştir. *Birinci Sınıf* dersleri arasında Elçilerin İşleri ve Mektuplar, Geometri, Botanik, Antik Tarih, Fizikî Coğrafya, Edebiyatın İlkeleri, Klasik İngiliz Edebiyatı, Ermeni Edebiyatı, Konuşma Sanatı ve Kompozisyon, Konuşma Sanatı (Retorik), Ticaret Hukuku, Plato ve Analizi, Türkçe, İngilizce, Ermenice, Fransızca; *İkinci Sınıf* dersleri arasında İncil Çalışmalarına Giriş, Fizik, Trigonometri, Zooloji, Ortaçağ ve Modern Tarih, Fransızca, Mecelle, Edebiyat Tarihi, Analitik Geometri, Astronomi, Herodotus ve Thucydides (Rumca), Botanik, Mantık, Resmî Yazışma, Türkçe, Eski Ermenice, İngilizce, Fransızca; *Üçüncü Sınıf* dersleri arasında İlmihal, Ticarî Aritmetik, Kimya, Mekanik, Fizyoloji, Mantık, Modern Tarih, Ceza Hukuku, Şiirin İlkeleri, Homer (Rumca), Muhasebe, Kitap Ciltleme, Kompozisyon Eleştirisi, Pratik Astronomi, Kitap Ciltleme, Fizik, Zooloji, Türkçe, İngilizce, Fransızca; *Dördüncü Sınıf* dersleri arasında Hıristiyanlığın Delilleri, Mantık Felsefesi, Politik Ekonomi, Mineroloji, Jeoloji, Biyoloji, Sosyoloji, Felsefe Tarihi, Anayasa Hukuku, Uluslararası Hukuk, Jeoloji, Ahlâkî Bilimler, Pedagoji, Fransızca, Rumca dersleri yer almıştır.⁸¹

Hazırlık bölümleri ve Kolej derslerinde, dil derslerinin büyük bir yer kapladığı ya da bu alandaki derslere daha fazla önem verildiği görülmektedir. Ülkenin resmi dili olması hasebiyle Türkçe, çoğunluğu teşkil eden Ermeni asıllı öğrencilerin ana dili olarak Ermenice, ders kitaplarının dili olarak İngilizce, ticari ve sivil hayatta çok rağbet gördüğü için Fransızca bunların en önemlileridir.⁸²

Bu müfredat programları çerçevesinde bilimsel eğitim verilen üç kolejde, dinî eğitime de büyük önem verilmiştir. Öğrencilerin Hıristiyanlık ve Protestanlığın ilkelerini öğrenmeleri ve bu ilkeler çerçevesinde hayata hazırlanmaları, günlük kısa dinî dersler ile mümkün kılınmıştır. Düzenli yapılan bu dersler haricinde hafta sonları uzun toplantılar, Pazar öğleden sonra dersleri, Pazar sabahı toplantıları yapılması, yine gönüllü olarak başka dinî toplantıların düzenlenmesi, bazı dönemlerde dinî konferansların verilmesiyle öğrencilerin Protestanlık mezhebine kazandırılması sağlanmıştır.⁸³

Bu müfredat programı ve kurallar çerçevesinde üç yüksekokulda yürütülen eğitim çalışmaları oldukça donanımlı kütüphaneler tarafından desteklenmiştir. Merkezi Türkiye Koleji bünyesinde çoğu İngilizce olan 4.000 civarında kitaptan oluşan çok değerli bir kütüphane vardır. Hıristiyanlık, felsefe ve biyografi konularıyla ilgili kitaplarda ağırlıktadır. Kitap haricinde kütüphane bünyesinde Türkçe ve Ermenice olarak İstanbul'da çıkan günlük gazeteleri ve bir

⁷⁹ *Catalogue of Euphrates College 1911-1912*, s.30.

⁸⁰ PABCFM, Reel 618, No:216; *Bulletin of Central Turkey College at Aintab*, s.34.

⁸¹ PABCFM, Reel 606, No:163-164, 169, 246; *Bulletin of Central Turkey College at Aintab*, s.34; *Catalogue of Euphrates College 1911-1912*, s.37-40; Kocabaşoğlu, *age.*, s.195-196.

⁸² *Catalogue of Euphrates College 1911-1912*, s.30.

⁸³ PABCFM, Reel 606, No:60.

dizi süreli yayınları da bünyesinde okuyucunun hizmetine sunmaktadır.⁸⁴ 1883'te İngiliz bir çift, bu kütüphaneye bir baskı ve dizgi makinesi hediye etmiş ve bu hediyeyle okulda baskı işleri de başlamıştır. Bu kütüphane için Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde içinde müzeyi de barındıracak ayrı bir bina inşa edilmesi için Osmanlı Devleti tarafından izin verilmiştir.⁸⁵

Fırat Koleji'ndeki kütüphane, C. H. Wheeler adına satın alınan arazi üzerine 1887'de inşa edilmiş ve onun adına tapu ile güvence altına alınmış olan Fırat Koleji'nin erkek bölümünde yer almıştır.⁸⁶ Kolejin erkek bölümünde konuşlandırılmasına rağmen, kız öğrenciler tarafından da kullanılmıştır. Hem erkek hem kız öğrencilerin ciddi rağbet gösterdiği kütüphane yıllar içinde istikrarlı bir şekilde gelişmiş ve 1904 yılı itibarıyla raflardaki toplam cilt sayısı 5150'ye ulaşmıştır.⁸⁷

Merzifon Anadolu Koleji'nde de çoğunluğu İngilizce, Ermenice, Rumca ve birkaç tane Fransızca dilinde yazılmış yaklaşık 2.000 cilt civarında kitapla kolej binasında bir kütüphane oluşturulmuştur. 1913'te okul öğrencileri ve mezunlarının bağışlarıyla inşa edilen, içinde bir de müze bulunan yeni binasına taşınmıştır. Hatta okul öğrencileri binanın inşaatında da çalışmışlardır. Neticede 1921 yılı itibarıyla İngilizce, Ermenice, Rumca, Fransızca ve Türkçe dillerinde *Dewey Onlu* sistemle kataloglanmış 10.000'den fazla kitap ve 70 nüsha İngilizce gazete ile aylık dergi kütüphanede okul öğrencilerinin hizmetine sunulmuştur.⁸⁸

5. Kolejlerin Yerleşkeleri (Tesis ve Finansman)

Amerikan Board örgütünün açtığı bütün yüksekokullar genelde misyoner ikametgâhlarının da yer aldığı yerleşke/kampüs şeklinde bir yapılanmaya gitmiştir. Bu yerleşkeler için de şehre hâkim, yüksek ve havadar araziler/mevkiler tercih edilmiştir. Çalışmaya konu üç kolejin yerleşkeleri incelendiğinde, Amerikan Board'ın bu politikasını açık bir şekilde görmek mümkündür. Merkezi Türkiye Koleji, Antep'in batısında, şehre yaklaşık on dakikalık yürüme mesafesinde alçak bir tepede, 60 dönümlük bir arazide, 15 dönümü duvar içine alınmış güzel bir yerleşime sahiptir. Geri kalan arazi sumak ve fıstık ağaçlarına ve bir spor sahasına ayrılmıştır. Okulun bulunduğu mevkiin, şehre göre oldukça havadar olduğunu belirtmek için kayıtlarda, hiçbir öğrencinin eğitimleri esnasında hastalıktan ölmediği vurgulanmıştır.⁸⁹

Aynı şekilde Amerikan Board örgütünün Fırat Koleji'nin Harput istasyonundaki yerleşkesi -eteklerinde yayılan- geniş oavadan en az 305 metre yüksekte olduğu için Toros ve Anti-Toros sıradağları arasında uzanan geniş bölgeyi kucaklayan çok güzel ve geniş bir manzaraya sahiptir.⁹⁰ Anadolu Koleji de Taşan Dağı'nın eteklerinde yerleşik olan şehrin kuzey kısmında oldukça yüksek ve havadar, aynı zamanda şehre hâkim kısmında kurulmuş ve her fırsatta burada görevli misyonerler tarafından arazi genişletilmiştir.⁹¹ 1900'ün başlarında koleje bitişik geniş bir arazinin satışa çıkarılması üzerine, kolej lojmanlarından bir kısmının misyonere satılmasından elde edilen parayla bu arazinin hepsi olmasa da büyük bir kısmı satın alınabilmiş ve kolej arazisine ilave edilmiştir. Okul kilisesinin sahip olduğu arazi de bu şekilde yerleşkeye kazandırılmıştır.⁹²

⁸⁴ *Catalogue of Central Turkey College at Aintab Vilayet of Aleppo Turkey in Asia*, Constantinople: Press of H. Matteosian Bible House, 1901, s.7; *General Catalogue of Central Turkey College Aintab*, s.9.

⁸⁵ Mustafa Çabuk, "1875-1925 Yılları Arasında Adana, Antakya, Antep, Maraş ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları", Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2013, s.133, 160.

⁸⁶ Tapu için bkz. PABCFM, Reel 718, No:456.

⁸⁷ PABCFM, Reel 703, No:712-713.

⁸⁸ PABCFM, Reel 597, No:109, 208; Reel 628, No:331, 445.

⁸⁹ *Catalogue of Central Turkey College at Aintab Vilayet of Aleppo Turkey in Asia*, s.6-7; *General Catalogue of Central Turkey College Aintab*, s.7-8.

⁹⁰ PABCFM, Reel 504, No:239.

⁹¹ NAMP, Mc T-681, Roll 1, No:20.

⁹² PABCFM, Reel 618, No:154.

Bu yerleşkeler, kademeli olarak temiz ve yeni inşa edilen binalarla oluşturulmuştur. Bunlar içinde en az binaya sahip olanı Merkezi Türkiye Koleji yerleşkesidir. Etrafı duvarla çevrili alan içinde üç kat ve bir bodrumdan oluşan, krem renkli kireçtaşından inşa edilmiş ve üzeri siyah taşla kaplanmış ana bina en dikkat çekenidir. Öğrenciler için büyük bir çalışma salonu, on derslik, kütüphane, müze, küçük bir laboratuvar ve YMCA örgütü için bir bölümün yer aldığı binanın ısıtılması, dönemine göre oldukça modern olan bir kalorifer sistemiyle mümkün olmuştur. Kolejin ana binasının batı ucunda Dickinson Yemekhanesi inşa edilmiştir. Mary A. Dickinson'un bağışlarıyla krem renkli kireç taşından iki kat ve bir bodruma sahiptir. Yatılı bölüm için yemekhane olarak düzenlenen binada ayrıca bir hastane odası ve ilave bir yatakhane tasarlanmıştır. Duvarla çevrili alan içinde okul müdürünün evi ve kolejde ders veren iki profesör için de iki hane inşa edilmiştir. Aynı alan içinde bir de su kuyusu mevcuttur.⁹³

Fırat Koleji yerleşkesine bakıldığında bu kademeli genişletme ihtiyacı ortaya çıktığında bina üstüne bina eklenerek, sade ama işlevselliğin ön plana çıktığı, mimari süslemeler para harcanmayan bir yapılanmaya gidildiğini görebiliriz.⁹⁴ Fırat Koleji'nin binalarının işlevleri ve değerleri şöyle belirlenmiştir:⁹⁵

ABC FM ve Fırat Koleji'nin Harput'taki Mülkü ve Değerleri	
Binanın işlevi/adı	Değeri (Lira ₺)
Fırat Koleji'nin Erkek Bölümü - C.H. Wheeler Binası	1250
Ahşap kulübe, su deposu, bekçi kulübesi, ahır	575
Okul müdürü evi	500
Depo ve çamaşırhane	50
Eski Kız Yüksek Okulu	225
Kız Koleji ve Yüksek Okulu	1500
Fırın, erkek hamamı, kızlar hamamı	300
Erkek yetimhanesi	280
Kız Gramer Okulu ve İlkokulu	900
Kolej ve öğretmen odaları	240
4 misyoner konutu	1150
Erkek Yüksek Okulu /Lisesi	500
Eski yurt, eski şapel, eski Anaokulu, Koleje ait W.C. / tuvalet	800
Protestan cemaati evi, Şmavonyan evi	75
Şuşanyan arsası, Prof. Melcon arsası	60
Binalar, evler, arsalar	680
Yetimhane, 3 ağaçlı-sulak bahçe,	484,50
İki arsa, yıkık ev, iki yeni ev	2447
Toplam	10.321,50

Bu bina topluluğunun temeli 1859'da Mr. Herman Norton Barnum'un⁹⁶ Harput'a geldiği zaman, arazisi o zamandan beri misyonerlerin yerleşkesini oluşturan büyük bir konak olan Keşişoğlu'nu satın almasıyla atılmıştır. Daha sonra bitişik küçük arazi parçalarının satın alınması, hükümetten alınan büyük parçaların ilave edilmesiyle ortaya çıkan mülkün büyük bir

⁹³ Catalogue of Central Turkey College at Aintab Vilayet of Aleppo Turkey in Asia, s.7; General Catalogue of Central Turkey College s.9.

⁹⁴ PABCFM, Reel 505, No:245.

⁹⁵ PABCFM, Reel 718, No:445-449, 452-454. Ayrıca burada bahsedilen mülklerin tapu kayıtlarının İngilizce çevirisi için bkz. PABCFM, Reel 718, No:455-469.

⁹⁶ Temmuz 1859'da Amerikan Board misyoneri olarak Harput'a gelmiş, dönem dönem ülkesinde tatil yapmasına rağmen 19 Mayıs 1910'da hayatını Harput'da kaybetmiştir. www.dlir.com (Erişim tarihi: 02.10.2022).

bölümü duvarla çevirmiş ve tapuları misyonerlere verilmiştir. Öncelikle bu alan içine Mr. Barnum'un konutu ve diğer misyonerlerin evleri, ardından kolej binası inşa edilmiştir.

Yine Anadolu Koleji, Merzifon Ruhban Okulu'nun eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü bir ana bina, 170 öğrenci kapasiteli yatakhane ve donanımlarını kullanarak faaliyetlerine başlamıştır.⁹⁷ Bütün bu donanım ve binalar bir buçuk dönümden fazla bir alan üzerinde yayılmıştır. Amerikan tarzı inşa edilmiş binalar, mimarisiyle daima dikkat çekmiştir.⁹⁸ 1915'in sonunda tamamı 16 hektarlık bir arazi üzerine oturan Anadolu Koleji ve misyonerlerin şehirde sahip olduğu maddî varlığı 150.000 dolar değerine ulaşmıştır. Bu tarihe kadar Anadolu Koleji kampüsüne yapılan binalar ve donanımlarının bedeli şöyle tespit edilmiştir:⁹⁹

ABC FM ve Merzifon Anadolu Koleji'nin Merzifon'daki Mülkü ve Değerleri	
Binanın işlevi/adı	Değeri (Lira ₺)
Eski ana bina (Ruhban Okulu binası)	10.120 \$
Kuzey Koleji	13.200 \$
Kütüphane ve Müze	15.400 \$
Kennedy binası ve yönetici binası	18.480 \$
Birlik (Union) Salonu	14.000 \$
Bina materyalleri	4.400 \$
White Salonu	400 \$
Erkek Öksüzler Yurdu	1.760 \$
Binalardan ayrı arazi	15.000 \$
On bir ev	15.900 \$
Kütüphanedeki 10.000 kitap	11.000 \$
Müzedeki 7.000 numune parça	4.400 \$
Kendine Yardım dükkânları, değirmen ve malzemeleri	12.980 \$
Su dağıtım tertibatı	1.760 \$
Hamam vs.	700 \$
Mobilya, cihazlar, erzak	10.054 \$
Toplam	149.554 \$

Listede yer alan binalar, şehrin sahip olduğu en güzel örnekler olmasına rağmen, yeni hastane binası, bunları ve Merzifon'daki diğer binaları gölgede bırakmıştır.¹⁰⁰ Bu binaların haricinde 1900'ün başında okulun Mezunlar Kulübü, bir saat kulesi yapımını gündeme getirmiş, harcamalarını kendileri karşılamak suretiyle mezunlar dört zilli saat kulesini yaptırmışlardır. Saat Kulesi için Mezunlar Derneği 100 paund harcarken, kuleye her 15 dakikada çalacak bir saatin takılması sırasında Swiss (İsviçre) Saat Şirketi'nin büyük yardımları olmuştur.¹⁰¹

Aslında Osmanlı Devleti kanunları yabancıların mülk sahibi olmasına izin vermemektedir. Bundan dolayı Amerikan Board misyonerlerinin yerleştiği arazilerin tapuları önce yerli Protestanlarından birinin adına kaydedilmiş, daha sonraki yıllarda yasak kaldırılınca, bu mülklerin tapuları Amerikan Board misyonerlerine devredilmeye başlanmıştır. Bu durum Harput'ta açık bir şekilde uygulamaya konmuştur. İlk başlarda şehrin bir Protestan vatandaşı üzerine verilen arazi tapuları daha sonra şehirde görev yapan Amerikan Board misyoneri Herman Norton Barnum adına devredilmiş ve onun adına bir tapu verilmiştir. Hatta bu tapu 1895'te kaybolmuş ve bir kopyası İstanbul'dan tekrar alınmış ve Amerikan Board örgütü ve Fırat Koleji'nin binalarının çoğunluğu bu arazi üzerinde inşa edilmiştir.¹⁰²

⁹⁷ NAMP, Mc T-681, Roll 1, No:20.

⁹⁸ NAMP, Mc T-681, Roll 1, No:20.

⁹⁹ Stone, *age.*, s. 192.

¹⁰⁰ White, *age.*, s. 70.

¹⁰¹ PABCFM, Reel 618, No:164, 187.

¹⁰² Bu arazinin 32 numara ile kaydedilmiş tapusu için bkz. PABCFM, Reel 718, No:455.

Amerikan Board okulları, hizmetlerini sadece yerleşkelerde inşa ettikleri binalarda yürütmemişler, bu mekânların dar gelmesi durumunda şehirde kiradıkları binalarda hizmet vermekten çekinmemişlerdir. Mesela Fırat Koleji için 1906-1907 eğitim öğretim yılı itibariyle mekân dar gelmeye başlamış, Erkek yatılı bölümünün kalabalık olmasından dolayı yerleşke yakınlarında bir ev kiralanmış ve 15 erkek çocuk ayrı bir öğretmenin gözetiminde buraya yerleştirilmiştir. Ancak bu kalıcı bir çözümlenmiş ve sorunu temelinden çözmek için Fırat Koleji yerleşkesinin yakınındaki bir ipek fabrikası satın alınarak 5.000 dolara tamir ve restore edilerek İlkokul ve Gramer Okulu olarak hizmet verir hale getirilmiştir. Hatta mekân üzerinde yapılan değişiklikler esnasında sadece eğitim düşünülmemiş, birkaç yatılı öğrenci için de burada kalacak yer yaratılmaya çalışılmıştır.¹⁰³

Amerikan Board örgütü, çalışmaya konu okulların binalarının inşasında malî olarak bu kurumları desteklemiştir. Ancak bazı dönemlerde yapılan yardımlar, özel bağışlar bu desteğe katkı sağlamıştır. Merkezi Türkiye Koleji yerleşkesi oluşturulurken çok farklı milletlerden ve inançtan insanların büyük katkısı olmuştur. Zaten okulun kurulduğu güzel alan Antep'in önde gelen Müslümanlarından Hacı Taha Efendi tarafından bağışlanmıştır. Aynı şekilde şehrin Protestan halkı, ana binanın yapılması için 7.000 \$ vermişlerdir. Kolej mezunları da ana binanın doğu ucunda yer alan kuleye, her yarım saatte çalan bir saat hediye etmişlerdir. Bunlara ilave olarak Amerika, İngiltere, İsviçre'den okulun gelişmesi için birçok araç temin edilmiştir.¹⁰⁴

Anadolu Koleji'nde bazı binaları, genelde misyonerlik faaliyetlerine sempati ile bakan Amerika ve Avrupa'nın zengin Hıristiyanlarının yaptığı özel yardım ve desteklerle inşa edilmiştir. Bunun yanında bölgedeki yerli Hıristiyan halk da kendi imkânları ölçüsünde bazı yardımlarda bulunmuşlardır. Hatta bir süre sonra Kolej'in kendi mezunları da okullarını özel bağışlarla desteklemeye başlamışlardır. Hatta Anadolu Koleji'nin binalarının yapımı sırasında Amerikalı Hıristiyanlardan yardım toplamak amacıyla bazı dönemlerde gazetelere ilânlar dahi verilmiştir. Mesela Birlik Binası'nın (Union Hall) yapımı sırasında verilen ilânda, inşa edilecek binanın Hıristiyan topluluğunun kardeşliği ile inşa edilmesinin ümit edildiği vurgulanmıştır.¹⁰⁵ Aynı şekilde Fırat Koleji bünyesinde 1880'li yılların başında faaliyete geçirilen matbaanın tefrişatı ve makinelerin montajı için gerekli olan 400 \$'ın 279.78'lik kısmı yardım olarak toplanmıştır.¹⁰⁶

Sonuç

Sonuç itibariyle Amerikan Board'ın Anadolu'da teşkil ettiği üç misyonun merkezi sayılabilecek şehirlerde faaliyet yürüten ve etkisini, öğrenci kulüpleriyle daha da artıran ve yaygınlaştıran çalışmaya konu bu üç eğitim kurumunun, bu çalışma çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulan yönleri incelendiğinde, hepsinin de aynı hedefe yürüyen bir politikanın ürünü olduğu görülmektedir. Hedef, misyonerlerin vatandaşı oldukları devlet lehine, faaliyet yürüttükleri devletler aleyhine, kendi çıkarlarına kullanabilecekleri bir toplum yaratmaktır. Osmanlı Devleti için böyle bir hedefe ulaşmada azınlıkları çalışmalarının temel unsuru haline getirmişlerdir.

¹⁰³ Bu odaların yaklaşık 500 dolara mal olacağı bile hesaplanmıştır.

¹⁰⁴ *General Catalogue of Central Turkey College Aintab*, s.7-9.

¹⁰⁵ PABCFM, Reel 628, No:371.

¹⁰⁶ PABCFM, Reel 504, No:242.

Bu hedefe ulaşmak için takip ettikleri politikanın temelini eğitim verdikleri öğrencilerin bilgi, teknoloji, beceri ve zamana uygun bir şekilde donanımlı hale getirilmesi; sosyal ve kültürel alanlarda yeni bir hayat görüşü kazanmaları; toplumda ekonomik açıdan kendilerine yeter hale gelmeleri düşünceleri oluşturmuştur.

Osmanlı gayrimüslimlerinin misyonerlerin verdiği eğitime rağbet etmelerinin zeminini oluşturan beklentiler ise yabancı ülkelere -özellikle Amerika ve Avrupa- gitme imkanı yakalamak ve buralarda kendilerine yeni bir yaşam alanı oluşturmak; yaşadıkları toplum içinde yüksek ve medeni bir hayat tarzı edinmek ve böylece toplumda önemli mevkilere gelmek; aynı zamanda vatandaşı oldukları ülkenin idare sınıfı içinde etkili yerlere gelmek düşüncesi üzerine kurgulanmıştır.

Amerikan Board misyonerleri ve Osmanlı Devleti gayrimüslimleri arasındaki bu karşılıklı çıkar ilişkisi, öğrencilerine modern fikirlerin öğretildiği, bursların verildiği, aldıkları eğitimle bilim ve dinde toplumun en iyileriyle temasa geçirildiği bu üç kolej aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve Amerikan Board örgütü, toplumun resmi ve edebi yüksek sınıflarının çocuklarına ulaşmayı ve bunlar aracılığıyla ülkenin sosyal, entellektüel ve politik yaşam merkezlerini doğrudan etki altına almayı başarmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemde takip ettiği eğitim politikası çerçevesinde hükümet, Müslüman ailelerin çocuklarının çalışmaya konu okullara gönderilmesine, dini bir propagandanın etkisinde kalmamaları için engelleyici bazı düzenlemeler yapmıştır. Aslında Amerikan Board örgütü de Müslüman çocuklara eğitim verme konusunda fazla bir istek göstermemiştir.

Çalışmaya konu üç kolejde yürütülen faaliyetlerin bir başka önemli ortak yanı, yürütülen çalışmalarda hizmet verilen kitle kadar, hizmet alınan kitlelerin de Osmanlı gayrimüslimlerinden seçilmesidir. Gerek günlük işlerde değerlendirilen çalışanlar gerek okulların eğitim kadrolarında yer alan eğitimciler ağırlıklı olarak bölgenin çoğunlukta bulunan azınlık gruplarından teşkil edilmiştir.

Sonuç olarak Amerikan Board örgütü, Anadolu'da açtığı bu eğitim kurumlarına uzun bir zaman dilimi, önemli miktarda Amerikan doları, oldukça ciddi bir gayret ve sarsılmaz bir irade tasarrufunda bulunmuş ve neticede Osmanlı gayrimüslimleri, zamanla devletle olan bağlarını sorgular hale gelmiştir. Bu sorgulamanın neticesi taraflar arasında çatışmalar ve mücadelelerle devam etmiştir. Kazanan taraf, yıllarda birlikte yaşamayı sanat haline getirmiş olan iki tarafın aksine Amerikan Board örgütünün arkasında siyasi destek olarak daima yer alan Amerika Birleşik Devletleri olmuştur.

KAYNAKLAR

A.Arşiv Belgeleri

Papers of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (PABCFM):

Reel 504, No: 199, 200, 239, 242.

Reel 505, No:245, 249.

Reel 582, No:92, 148-149, 152-153, 165.

Reel 597, No: 109, 110, 124, 200-203, 208, 123.

Reel 606, No: 60, 154-155, 163-164, 169, 241-242, 246, 478-479, 566, 567, 902-903.

Reel 607, No:647, 658.

Reel 618, No: 154, 164, 187, 216, 301,

Reel 620, No: 395, 396-397, 414;

Reel 628, No: 330, 331, 371, 343, 445.

Reel 629, No: 285, 599-602.

Reel 703, No: 712-713, 735.

Reel 718, No:445-449, 452-454.

Amerikan Arşivleri National Archives Microfilm Publications (NAMP), Mc T-681, Roll 1, No:20.

B. Resmi Yayınlar

The Annual Report - American Board of Commissioners for Foreign Missions - (The One Hundred and Fourth Annual Report), Boston: Published by the Board Congregational House, 1914.

The Missionary Herald, Vol.XVII, Boston 1821.

Asiatic Turkey – A Sketch of the Mission fo the American Board, Printed for the American Board, Boston 1908.

Bulletin of Central Turkey College at Aintab, August 1910.

Catalogue of Central Turkey College at Aintab Vilayet of Aleppo Turkey in Asia, Press of H. Matteosian Bible House, Istanbul 1901.

Catalogue of Euphrates College 1911-1912, Published by the Trustees, Boston, ?.

General Catalogue of Central Turkey College, American Press, Beirut 1906.

Historical Skecth of the Missions in Syria –Under the Care of the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Churches-, Sixth Edition, Revised by William S. Nelson, Philadelphia 1909.

The Higher Educational Work of the American Board – A Statement of Its Basis, Scope, Opportunity, and Need, Published by the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston ?.

Mission of the ABCFM in Turkey, Printed by H. Matteosian, Istanbul 1904.

Survey of the Work of the American Board in Turkey – Reprinted from the Orient of July 6, 1910, Bible House, Printed by H. Matteosian, İstanbul 1910.

C. Kitap ve Makaleler

ALAN, Gülbadi. "Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyoner Okullarının Ermenilere Bakışı (1820-1914)", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997.

ALAN, Gülbadi. *Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri*, TTK Yayınları, Ankara 2008.

ALAN, Gülbadi. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Protestan Okulları*, TTK Yayınları, Ankara 2015.

ALAN, Gülbadi. "Amerikan Board Okulları ve Türk-Ermeni İlişkilerinde Oynadıkları Roller", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of Social Sciences)*, 10 (2001), 153-182.

- ALAN, Gülbadi ve Ayşegül Kuş. “Amerikan Board Misyoneri Asahel Grant’ın *Memoir of Asahel Grant* ve *The Nestorians or the Lost Tribes* Adlı Çalışmalarının Ortadoğu’yu Anlama Açısından Kurgusal ve İçerik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 61(2018): 287-309.
- ANDERSON, Rufus. *The History of the Missions of the American Board of Commissioners for Foreign Missions to the Oriental Churches*, Boston 1872.
- BARLAS, Uğuroğlu, *Gaziantep Tıp Fakültesi Tarihi ve Azınlık Okulları*, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Özer Matbaası, Karabük 1971.
- CURTİS, William Eleroy, *Around the Black Sea*, Hodder and Stoughton, George H. Doran Company, New York 1911.
- ÇABUK, Mustafa, “1875-1925 Yılları Arasında Adana, Antakya, Antep, Maraş ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları”, Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2013.
- HEDDEN, Ernest M. *Tali ve Ali Mekteplerde Kulüp Teşkilatı*, Selamet Matbaası, İstanbul 1929.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, *Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika (19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları)*, Arba Yayınları, İstanbul 1989.
- STONE, Frank Andrews. *Academias For Anatolia*, University Press of America, New York 1984.
- STRONG, William E., *The Story of The American Board (An Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Missions)*, The Pilgrim Press, Boston 1910.
- WHITE, George Edward, *Adventuring with Anatolia College*, Herald Register Publishing Company, Grinnell-Iowa 1940.

D. İnternet Kaynakları

- Euphrates College and the New Era In the Ottoman Empire, s.2. www.dlir.com (Erişim Tarihi: 02.10.2022)